

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.4.68-75>

Synergia: tvorivosť, literárny motív a akčné umenie u dieťaťa predškolského veku

Synergy: creativity, literary motive and action art in a preschool child

Zuzana Chanasová

Abstract

The aim of the paper is to briefly characterize the process of developing creativity through the art of action, which arises on the basis of a literary motif in a preschool child. In this paper, we present the basic theoretical categories as well as photographic material of the creative processing of a literary motif in action models for preschool children.

Keywords: Action art. Preschool child. Creativity. Literature for children.

Úvod

Obdobie predškolského veku E. H. Erikson charakterizuje ako *vek hry*, v ktorom sa v rodine prehĺbujú najvýznamnejšie vzťahy a končí obdobie ritualizácie vyznačujúcej sa stereotypným opakovaním a vzorcami správania podobným rituálom. V tomto období dochádza k vyriešeniu oidipovskej triády ovládajúcej základnú rodinu, zatiaľ čo intenzívne vzťahy mimo rodinu sú odložené do doby, kedy dieťa prejde do školského veku. *Vek hry* dáva široký priestor pre *iniciatívu*, ktorá nepomáha oblasti ritualizácie kultivovať. Odohráva sa to predovšetkým vo svete miniatúrnych hračiek v zdieľanom hrovom časopriestore, v ktorom sa v iniciatívnej interakcii dieťa pohybuje (Erikson, 2015).

V príspevku prezentujeme akčnú tvorbu dieťaťa predškolského veku, ktorá vznikala prostredníctvom hry. Stretávajú sa v nej v synergickom kruhu tri elementy – tvorivý rozmer procesu, literárny námet a samotná akcia, ktorej výsledky sú zachytené vo fotografickom materiály.

1 Tvorivosť

Účinná ritualizácia v hre je detskou formou ľudskej schopnosti zachádzať s vlastnou skúsenosťou pomocou vytvárania rôznych modelových situácií a zvládať realitu prostredníctvom experimentu a plánovania. Základným prvkom je forma dramatickosti, v ktorej sa objavujú znaky ako formálnosť a ideologickosť. „*Inštitúcie zodpovedajúce detskej hre sú javiskom*

a plátnom určeným k vyjadreniu dramatická – alebo inej ohraničenej arény (súd, miestnosť určená na schôdzu, fórum, chrám), na ktorej sa dejú dramatické udalosti“ (Erikson, 2015, s. 54).

Keď dieťa konštruje modelové situácie nie len v otvorených dramtizáciách (ako v hrách a fikciách), konfrontuje sa s nielen s vlastnou minulosťou, ale aj určitým spôsobom posilňujeme svoju nádej v budúcnosť. Pri tejto činnosti prijíma určité prostriedky ako napr. hračky, vzorce myslenia, prirodzené materiály, alebo vymyslené techniky, ktoré určitým spôsobom prijalo na základe kultúrneho, historického, technologického, či vedeckého poznania, ktoré ho obklopuje. Dôležitými komponenty *veku hry* sa javia:

- iniciatíva inhibovaná vinou,
- fantázia materializovaná v hračkách,
- psychosociálne zdieľaný priestor hry (Erikson, 2015)

Významnú úlohu má v tomto procese zvedavosť, ktorá je u dieťaťa vrodená ale aj výberová. „*To, čo dieťa zaujíma ho upúta na dlhú dobu, čo ho nebaví, odkladá.... Apetentné správanie je založené na aktivite a na začiatku vývoja aj na využitie všetkých zmyslov*“ (Kutáľková, 2014, s. 181).

Ak hovoríme o hre musíme si uvedomiť, že ide o tvorivý proces vyplývajúci z jeho potreby skúmať, zažívať, byť iniciatívny. Mark A. Runco, riaditeľ výskumu zameraného na tvorivosť na Oregonskej univerzite hovorí o tom, že *nexistujú plne objektívne ukazovatele tvorivosti, ale je možné odvodiť ukazovatele, ktoré sa v minulosti osvedčili ako dobré a ktoré podľa zdravých teórií kreativity zodpovedajú jej požiadavkám a základným procesom* (Runco – Pritzker, 2011). Ako editor spracoval v spoluautorstve encyklopédiu kreativity, z ktorej vyberáme niektoré zaujímavé charakteristiky tvorivosti.

V *Tabuľke 1* vidíme, že tvorivosť sa objavuje v rôznych oblastiach ľudskej činnosti, ako vede, umení a pod. Ako hovorí Turek (1996, s. 10): „*malé deti sa vyznačujú veľkou tvorivosťou.*“

V súvislosti s dieťaťom predškolského veku vyberáme tie definície tvorivosti, ktorá sa týkajú rozmeru akčného umenia, na ktoré sme sa v príspevku zamerali. Ide o základné znaky, ako:

- originalita,
- produktivita,
- pretváranie,
- schopnosť vyjadrovania a to nielen slovné (Kirst – Diekmeyer, 1998).

Tab.1. Charakteristiky tvorivosti (Runco - Pritzker, 2011a, 2011b)

<i>autor</i>	<i>charakteristika</i>
Calvin Taylor	definuje 9 oblastí tvorivosti, ktoré nazýva talenty: <ul style="list-style-type: none">• akademické talenty,• talenty produktívneho myslenia,• talenty v plánovaní,• talenty v komunikácii,

	<ul style="list-style-type: none"> ● talenty v prognózovaní, ● talenty vo vytváraní odhodlania, ● talenty v implementácii, ● talenty v medziľudských vzťahoch, ● talenty v rozlišovaní (Runco – Pritzker, 2011a, s. 427).
Ellis Paul Torrance	charakterizuje tvorivosť ako 4 Ps kreativity: <ul style="list-style-type: none"> ● kreatívna osoba, ● kreatívny produkt, ● kreatívny proces, ● kreatívny výtvor (v ang. Press) (Runco – Pritzker, 2011a, s. 435 – 440).
Carl Rogers	definoval tvorivosť ako <ul style="list-style-type: none"> ● tvorivý proces, ● vznik nového vzťahového produktu v akcii, ktorý vyrastá: <ol style="list-style-type: none"> a) z jedinečnosti jednotlivca b) z materiálov, udalostí, ľudí, okolností života človeka (Runco – Pritzker, 2011b, s. 172 – 173).

Rozmer originality, produktivity, pretvárania, či určitá špecifickosť vyjadrovania sa prejavuje v akčnom umení.

2 Akčné umenie

Ako hovorí Biarincová (2020, s. 8) „*človek je schopný nielen krásu vnímať, ale ju aj tvoriť.*“ V našom príspevku vychádzame z predpokladu, že dieťa predškolského veku je tvorivé a jednou z možností môže byť aj akčné umenie, ktorému sme sa bližšie venovali v projekte *KEGA 013KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action*.

V *Intermediálnom umení* sa prepájajú najmenej dve médiá rôznych umeleckých druhov, foriem, žánrov, pričom sa používajú rôzne materiály, techniky. Delí na statické a akčné:

- statické je založené na kinetickom artefakte;¹
- akčné umenie je založené na akčnej udalosti.

Vo svojej akčnej podobe sa začalo objavovať v druhej polovici 20. storočia predovšetkým vo vystúpeniach dadaistov a futuristov. „*Primárnym prvkom akčného umenia je akčná udalosť, ktorá je v rámci aktuálneho okamihu úzko prepojená s fyzickým gestom akčného umelca*“ (Štofko, 2007, s. 15). Z akcie, ktoré prebieha v priestore, bez ohľadu na hranice, sa vytvárajú individuálne i skupinové obrazy, stvárnajúce realitu (Geržová, Hrubaničová, 1998).

¹ Kinetizmus je výtvarný smer 20. stor. zameraný na prácu s pohybom (Štofko, 2007)

Podstatou akčnej udalosti je živý proces, ktorý dáva do pohybu: vnímanie, emócie, imagináciu, myslenie. Umelec a divák počas akcie môžu zažívať rôzne okamihy. Môže mať formu:

- rituálu maľby - *akčná maľba* alebo *body-art*,
- spektakulárnej akcie – *performancie*,
- minimalistickej akcie – *event*,
- skupinového konania a prežívania performeristu a zúčastneného publika - *happening* (Štofko, 2007)

„*Happening, individálne performance a event sa stali bytostne akceptovanou formou výrazu najmä pre príslušníkov novej generácie*“ (Rusinová, In Bajcúrová, 1999, s. 18)

V *Action painting* umelec tvorí bez prípravy. „*Tvorí bezprostredne, snaží sa vyjadriť svoj psychický stav priamo na plátne*“ (Bauer, 1996, s.8). Nastáva určitá reflexia umelcových pocitov a jeho prežívania.

Pri *Performance* (z anglického *správanie, prevedenie, predvedenie*) ide o výtvarnú akciu, ktorá má podobu určitého divadelného predstavenia. „*Výtvarník - performer sa predvádza pred divákmi ako herec na rozdiel od akcií neverejných, zachytených na filme, alebo fotografií*“ (Bauer, 1996, s. 153). Môže sa realizovať pred publikom, ktoré sa môže interaktívne zapojiť do procesu tvorby (Štofko, 2007).

Happening je umeleckou akciou, v ktorej umelecký zážitok trvá len v čase tvorby. Často sa v ňom prelína výtvarný, literárny, pohybový prejav s divadelným. Tvorcami bývajú aj samotný diváci. Zmyslom je rozvinúť, podporiť, podniknúť ich ku kreativite. „*Akcia sama má niekedy charakter recesie, alebo show, kolektívnej zábavy*“ (Bauer, 1996 s. 76). „*Vývin performatívneho prejavu na Slovensku bezprostredne súvisel s novým vnímaním dimenzií času a priestoru, ktoré na prelome 60. a 70 rokov otváralo hranice všetkých tradičných výtvarných druhov a často bolo príčinou zrodu nezvyčajných hybridných intermediálnych podôb výrazu*“ (Rusinová, In Bajcúrová, 1999, s. 189).

Event sa na rozdiel od *performance* a *happeningu* realizuje v minimálnom čase, bez výraznej potreby prezentovať naratívnu udalosť. Ide o jednoduchú akčnú udalosť, slobodnú improvizáciu, ktorá je reakciou na určitý podnet. „*Prvotným východiskom eventových akcií bol určitý návod, či verbálna výzva, ktorej performerista následne tvorivo rozvíjal*“ (Štofko, 2007, s. 16).

3 Literárny motív a projekt

Od roku 2019 sa v projekte *KEGA 002KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action* realizovanom na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku venujeme realizácii akčného umenia v jednotlivých etapách ľudského života. V príspevku prezentujeme akčné

modely vznikajúcich na základe literárnej predlohy, ktoré vytvárali deti predškolského veku. Námetom na akčnú tvorbu bola rozprávka talianskeho spisovateľa a zberateľa rozprávok *Luigi Capuana* (1839 – 1915), ktorý sa narodil na Sicílii a pôsobil na univerzitách v Ríme a Catanii. Najprv sa zameriaval na poéziu, neskôr sa venoval literárnej kritike, čo súvislo s nástupom realizmu, pre ktorý bola typická nádej v nový život (Bosco, 2017).

Štúdiom rozprávok rozširujeme obzor a tak ako talianska autorka Libertini (2019) vo svojej tvorbe analyzuje a koreluje slovenské rozprávky s talianskymi, v našom prípade sme zvolili menej známu taliansku rozprávku *Zlaté pierko*.

Ide o jednu z najkrajších Capuanových rozprávok, ktorá na Slovensku vyšla v zbierke rozprávok *Sedem rokov nemá* v editorstve Petra Milčáka (2009). Je to príbeh krásnej princeznej, ktorá bola veľmi rozmaznaná rodičmi. „*Bol raz jeden kráľ a jedna kráľovná, ktorí mali dcéru krásnu ako slnko a mesiac. Bola však taká neposedná, že keď robila neplechu, prevrátila hore nohami celý kráľovský palác. Vari by nebola vrtošivá a rozmarná, keď ju rodičia nikdy neokríkli. Čím väčšie šibalstvá stvárala, o to väčšmi sa z nich smiali*” (Capuana, 2009, s. 74).

Raz do paláca prišla zvláštna starenka. Princezná jej vrámci svojich rozmarov prisypala do jedla soľ, čierne korenie a spálila paličku, o ktorú sa starenka opierala, pričom sa veľmi z toho smiala. Starenku to zarmútilo a na druhý deň, keď odchádzala uvalila na princeznú kliatbu, ktorá spočívala v tom, že princezná bude ľahká ako pierko a vietor ju poniesie, kam bude viať. „*Keď dovŕšila osemnásť rok, bola z nej pekná dievčina s bielou pleťou a hustými zlatými vlasmi, ale vážila menej než pierko a aj nepatrný vánok ju unášal*” (Capuana, 2009, s. 74). Odvtedy princeznú volali *Zlaté pierko*. Rodičia zo strachu, aby im neodletela, zatvárali princeznú doma a jedinou jej zábavkou bolo, že sa vznášala k stropu, keď rodičia intenzívne fúkali. Aby sa princezná nenudila, rodičia museli veľa fúkať, až sa im z toho predžili tváre. Dali by všetko za to, keby bola princezná opäť normálna.

Nakoniec *Zlaté pierko* uprosila rodičov, aby ju nechali odletieť, nájsť starenku a prosiť ju o prepáčenie. Keďže bola ľahká, vietor ju odviaľ na jeden zámok, kde bolo všetko zo soli a čierneho korenia a zakliata princezná mohla jesť iba to. Dozvedel sa o nej portugalský princ, ktorý sa rozhodol ju nájsť. Ako poďakovanie za pomoc od jedného starčeka získal zázračný zvonček, ktorý mu pomohol prekonať ťažkosti s vyslobodením *Zlatého pierka*. Princ princeznú vyslobodil a šťastne sa vrátili domov (Capuana, 2009).

4 Akčná tvorba

V akčnom umení niekedy ide o event, v zmysle akcie, ktorá sa realizuje v súkromí a nevyžaduje prítomnosť divákov (Kaščáková 2019). Jednou z možností ako pracovať s art action je práca v teréne/krajine, ku ktorej ak sa pridá pohyb, gesto, vznikajú zaujímavé výtvarné artefakty „*V akčnom umení je*

možné vnímať telo, ktoré existuje a pohybuje sa v rôznorodo charakteristickom priestore. Nakoľko akčné umenie možno primárne považovať za vizuálne umenie, v ktorom sa využíva vytvorenie dojmu akcie v priestore bežných prvkov, pohyb môže byť súčasťou kompozície. S akýmkoľvek pohybom priestor (o)žije” (Kováčová, 2020, s. 293). V procese akčného umenia, pri tvorivej činnosti nastáva prelínanie hry a výtvarnej tvorby. Na základe rozprávky *Zlaté pierko* sme vyzvali deti k spontánnej akcii. Deti mali k dispozícii farebné modré pierka, a podobne ako v rozprávke fúkali a umiestňovali ich v exteriéri.

Z tvorby uvádzame fotografický materiál. Dieťa postupne skúmalo farebný kontrast pierka a krajiny, čo prinášalo rôzne eventové prevedenia. V rôznych prostrediach fúkaním, ukladaním, premiestňovaním variovalo príbeh z rozprávky. Synergiou tvorivého prístupu, literárneho námetu a akčného umenia vznikali zaujímavé inštalácie.

Foto. 1 – 4 : Akčná tvorba – Zlaté pierko (vlastné spracovanie)

Záver

„Participácia na tvorivej hre vo fiktívnom priestore a čase, na vciťovaní sa do fiktívnych, rozprávkových postáv je prirodzená a pre ďalší rozvoj osobnosti dieťaťa, ale aj jeho vzťahu k vnímaniu umenia veľmi dôležitá”

(Mitrová, In Liptáková, 2011, s. 498). Postupne sa hra u dieťaťa môže meniť na výtvarnú akciu, ktorú Valachová (2010) vníma ako komplex výtvarno-dramatických činností, ktorej východiskom môže byť výtvarná hra. Predpokladom je tvorivosť, ktorá u dieťaťa súvisí so zvedavosťou, iniciatívou, ale aj dramatickosťou.

Zelina a Zelinová (1990, s. 15) hovoria, že tvorivosť je najväčšou hodnotou spoločnosti, ktorá „dáva zmysel životu, odlišuje človeka od zvierata a stroja, lieči človeka z chorôb modernej civilizácie, je spôsobom seberealizácie. Tvoriť znamená žiť.“

Je nevyhnutné rozvíjať túto hodnotu už dieťaťom predškolského veku a ako sme prezentovali v príspevku, je to možné prostredníctvom synergie akčného umenia, tvorivosti a inšpirácie v podobe literárneho motívu.

Afiliácia : *Príspevok je parciálnym výstupom projektu KEGA 013KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action.*

Bibliografia

- Bajcúrová, K. 1999. *Slovník světového a slovenského výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia. : Od abstraktného umenia k virtuálnej realite. Idey - pojmy - hnutia.* Bratislava : Kruh súčasného umenia Profil, 320 s. ISBN 80-968-2830-4.
- Bauer, A. 1996. *Lexikon výtvarného umění.* Olomouc : Fin, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r.o. 228 s. ISBN 80-718-2023-7.
- Biarincová, P. 2020. *Art action v tvorbe človeka počas životnej cesty.* Ružomberok: Verbum. 71 s. ISBN 978-80-561-0787-4.
- Bosco, U. 2017. *Dizionario Enciclopedico Italiano* [online]. Rím: Treccani. [cit. 15. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.treccani.it/enciclopedia/>
- Capuana, L. 2009. *Cardello.* Milano: Leone. 112 s. ISBN 978-88-6393-018-4.
- Erikson, E. H. 2015. *Životní cyklus rozšířený a dokončený. Devět věku člověka.* Praha: Portál. 152 s. ISBN 978-80-262-0786-3.
- Geržová, J. - Hrubaničová, I. 1998. *Klíčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia: gramatická a sémantická charakteristika.* Bratislava: Profil. 122 s. ISBN 80-886-755-5-3.
- Kirst, W. – Diekmeyer, U. 1998. *Tréning tvorivosti.* Praha: Portál. 125 s. ISBN 80-7178-227-0.
- Kaščáková, B. 2019. Variabilita action art v paralele s obdobím dospelosti. In.: *MMK 2019: recenzovaný zborník príspevků mezinárodní vědecké konference : Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky 2019.* Hradec Králové: Magnanimitas akademické sdružení, s. 944-950. 1629 s. ISBN 978-80-87952-31-3
- Kováčová, B. 2020. Synergia: telo - pohyb - priestor. In: *CREA-AE 2020: kreatívne reflexívne emocionálne alternatívne – umelecké vzdelávanie :*

- zborník z elektronickej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou.
Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, s. 292-300. 302 s.
ISBN 978-80-223-5011-2.
- Kutáľková, D. 2014. *Jak pripraviť dieťa do 1. triedy*. Praha: Grada, 2014. 200 s.
ISBN 978-80-247-4856-6.
- Libertini, R. 2019. Cenerentola/Cenerentolo. In.: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*. Ružomberok: Verbum, Roč. 18, č. 2 (2019), s. 79-90.
ISSN 1336-2232.
- Milčák, P. (Ed.) 2009. *Sedem rokov nemá: talianske rozprávky*. Levoča: Modrý Peter. 104 s. ISBN 978-80-855-1592-3.
- Mitrová, A. 2011. Dráma ako výchovný prostriedok. In.: Liptáková, E. a kol. *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. Prešov, PU. 580 s. ISBN 978-80-555-0462-9.
- Runco M.R., Pritzker, S.R. (Edit). 2011a. *Encyclopedia of creativity. Volume 1, A-I*. Amsterdam : Elsevier, 2011. 695 s. ISBN 978-01-237-5036-5.
- Runco M.R., Pritzker, S.R. (Edit). 2011b. *Encyclopedia of creativity. Volume 1, J-Z*. Amsterdam : Elsevier, 2011. 628 s. ISBN 978-01-237-5037-2.
- Štofko, M. 2007. *Od abstrakcie po živé umenie. Slovník pojmov moderného a postmoderného umenia*. Bratislava: Slovart. 312 s. ISBN 978-80-8085-108-8.
- Turek, I. 1996. *Učiteľ a tvorivosť*. Bratislava: MC Bratislava. 89 s. ISBN 80-7164-150-2.
- Valachová, D. 2010. *Výtvarná edukácia v primárnom vzdelávaní a mimoškolskej činnosti*. Bratislava: Univerzita Komenského. 126 s. ISBN 978-80-223-2778-7.
- Zelina, M. – Zelinová, M. 1990. *Rozvoj tvorivosti detí a mládeže*. Bratislava: SPN. 130 s. ISBN 80-080-0442-8.

doc. PaedDr. Zuzana Chanasová, PhD.

Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta,
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
zuzana.chanasova@ku.sk